
ВІКОВІ ТА ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ

Оксана Марченко

Анотація. У статті розглянуто різноманітні аспекти гендерної проблематики та гендерного підходу у фізичному вихованні школярів, які займаються та не займаються спортом. Визначено його очікувану наукову новизну та практичну значущість у вивченні вікових та гендерних відмінностей формування цінностей фізичної культури школярів. Наведено аналіз аналогічних праць зарубіжних учених та узагальнено результати наукових досліджень, які спрямовані на формування цінностей фізичної культури школярів. *Мета.* Вивчити вікові та гендерні особливості формування цінностей індивідуальної фізичної культури школярів 12–17 років. *Методи.* Аналіз науково-методичної літератури, тестування, методи математичної статистики. *Результати.* У дослідженні взяли участь школярі 6–11-х класів, з яких 126 респондентів займаються певним видом спорту. Використано стандартизоване тестування за методикою S. Bem «Маскулінність–фемінність» і модифіковану методику вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча. Доведено, що структура термінальних та інструментальних ціннісних орієнтацій школярів має різний рівень диференціювання. Відмічено, що вміння диференціювати цінності краще сформоване у школярів, які займаються спортом. Досліджено взаємозв'язок психологічної статі з ієрархією термінальних та інструментальних цінностей респондентів. Виявлено відмінності у виборі пріоритетних цінностей між юнаками та дівчатами одного статеворольового психологічного типу.

Ключові слова: школярі, юнаки, дівчата, гендерні відмінності, фізична культура, спорт, ціннісні орієнтації.

Abstract. The article deals with various aspects of gender problematics and approach in physical education of schoolchildren engaged and not engaged in sports activity. The expected scientific novelty and practical significance in the study of age and gender differences in the formation of the values of physical education of schoolchildren are determined. The analysis of similar works of foreign scientists is presented and the results of scientific researches aimed at formation of values of physical culture of schoolchildren are generalized. *Objective.* To study the age and gender peculiarities of formation of values of individual physical culture of schoolchildren aged 12-17 years. *Methods.* Analysis of scientific and methodological literature, testing, methodical mathematical statistics. *Results.* The study involved schoolchildren of grades 6-11, of which 126 respondents were engaged in a particular sports event. Standardized testing according to the method of S. Bem "Masculinity-femininity" and the modified method of studying the value orientations of M. Rokicha have been used. It has been proved that the structure of terminal and instrumental value orientations of students has a different level of differentiation. It has been noted that the ability to differentiate the values is better formed in schoolchildren who are engaged in sports activity. The interrelation of the psychological gender with the hierarchy of the terminal and instrumental values of the respondents has been examined. Differences in the choice of priority values between boys and girls of one sex-role psychological type have been identified.

Keywords: schoolchildren, boys, girls, gender differences, physical culture, sport, value orientations.

Вступ. Перехідний етап розвитку українського суспільства спричиняє абівалентне ставлення до системи гендерних ролей, конфлікт між давнім двополюсним їх розподілом та новими егалітарними викликами до них. Відомо, що паритетність позицій статей у різних сферах людського буття залежить від системи мислення індивідів, ступеня стереотипізації індивідуальної та масової свідомості [5].

Актуальність гендерного підходу (від gender – соціокультурна стать) в діяльній сфері сучасної фізичної культури не викликає сумніву. Він дозволяє з нової точки зору подивитися на особливості особистості, пов'язані з її статтю [4]. Аналіз реальної практики свідчать, що на сьогодні не існує продуктивного досвіду впровадження гендер-

ного підходу у фізичному вихованні школярів і відбувається дещо стихійний розвиток досліджень цього питання за межами цілеспрямованого керуваного педагогічного впливу [5, 9, 11, 17].

Фізкультурна діяльність, за твердженнями науковців, є основою функціонування та розвитку індивідуальної фізичної культури, у процесі якої відбувається перетворення навіть не стільки зовнішньої реальності, скільки внутрішньої, тобто власної природи людини, що дає їй можливість для подальшого саморозвитку та самовдосконалення [10]. Фахівці фізкультурно-спортивної науки не одне десятиліття займаються вивченням потреб, мотивів та інтересів різних груп населення у сфері фізичної культури [9, 11, 12]. Проте у контексті нашого дослідження ці поняття мусять

розглядатися як складники системи ціннісних орієнтацій особистості, які детермінують формування фізичної культури людини й соціуму. Науковці стверджують, що ціннісна орієнтація є утворенням із складною структурою, яка взаємодіє із рядом психологічних дефініцій, зокрема з «потребами», «мотивами», «інтересами», як рушійними силами соціальної поведінки людини [15]. Це потребує пошуку науково обґрунтованих теоретичних положень про можливості впливу на цей процес у ході навчальної та виховної діяльності.

Гендерні дослідження зарубіжних учених у галузі фізичної культури і спорту спрямовані переважно на вирішення проблеми гендерної рівності та вивчення питання впливу занять спортом на формування чоловічих та жіночих якостей особистості [16, 17]. Проте, у наукових джерелах, які були нами досліджені, не знайдено фундаментальних праць, які вивчали б вікові та гендерні особливості формування цінностей індивідуальної фізичної культури, що й обґрунтовує актуальність нашого наукового дослідження.

Роботу виконано в рамках теми, затверженої Міністерством освіти і науки України: шифр 1.2 Ф. «Історичні та організаційно-методичні засади формування гендерного підходу у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді» (номер держреєстрації 0117U002386).

Мета дослідження – вивчити вікові та гендерні особливості формування цінностей індивідуальної фізичної культури школярів 12–17 років.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, модифікована методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча, тест-опитувальник С. Бем, методи математичної статистики.

Результати дослідження та її обговорення. В контексті нашого дослідження поняття «ціннісна орієнтація» розуміється як вибір юнаками та дівчатами певних цінностей, за якими вбачається їхня смислова життєва позиція та завдяки визначенню яких є можливість спроектувати та впливати на мотиваційну сферу респондентів. У модифікованій методиці М. Рокіча було враховано вікові особливості психічного розвитку школярів, які обумовлюють, з одного боку, функціонування механізму диференціації цінностей, а з іншого – характер вибору тих чи інших цінностей як актуальних для школярів. Обробку та інтерпретацію даних проводили відповідно до теоретичної моделі розуміння ціннісних орієнтацій. Це означає, що передовсім ми визначили ступінь сформованості ціннісних орієнтацій, тобто особливості диференціації цінностей. Результати дослідження дають нам змогу стверджувати, що певна кількість юнаків і дівчат вже мають диференційовану структуру цінностей, для інших – структура ціннісних орієнтацій ще не сформована.

За ступенем сформованості диференціації всіх респондентів було розподілено на три групи: перша група (високий рівень диференціації) – юнаки та дівчата із достатньо сформованою диференційованою структурою ціннісних орієнтацій (використовували п'ять оцінок); друга група (початковий рівень диференціації) – учні, в яких диференційована структура ціннісних орієнтацій лише починає формуватися (використовували три-чотири оцінки); третя група (відсутня здатність диференціювати) – учні, в яких диференційована структура ціннісних орієнтацій ще не склалася (використовували одну-дві оцінки). Кількісний розподіл школярів за групами представлено у таблиці 1.

Згідно з отриманими даними, ми виявили вікові та статеві відмінності у їхньому вмінні диференціювати цінності. Диференційована структура термінальних ціннісних орієнтацій у віковій групі 12–13 років у дівчат сформована більше, ніж у хлопців. До першої групи віднесено 51,7 % дівчат та 36,9 % хлопців. Початковий рівень диференціації мають 63,1 % хлопців та 48,4 % дівчат. Учні з несформованою системою диференціації цінностей у хлопців та дівчат даної вікової групи нами не було виявлено (див. табл. 1).

Школярі 14–15 років переважно мають систему диференціації цінностей, яка лише починає розвиватися (юнаки – 77,2 %, дівчата – 66,9 %). Сформовану систему дівчата мають на 10 % більше, ніж юнаки (21,3 % та 33,0 % відповідно). Тільки два юнаки цієї вікової категорії не вміють диференціювати власні цінності. З віком у школярів дещо змінюється не тільки система цінностей та ціннісних орієнтацій, а і вміння їх диференціювати, тобто визначати для себе пріоритети. Так, у старшокласників кількість юнаків, у яких сформована система диференціації цінностей (перша група), перевищує кількість дівчат-однолітків (35,8 % та 26,2 % відповідно). Але більшість респондентів цього віку було віднесено до другої групи, тобто вони мають систему диференціювання цінностей, яка знаходиться на стадії формування. Несформована система у старшокласників майже відсутня (1,8 %).

Нами також виявлено, що з віком кількість школярів зі сформованою системою диференціації цінностей зменшується. Якщо у 12 років до першої групи було віднесено більше 50 % дівчат, то у 16–17 років їх кількість зменшилась до 26 %. Із 36 до 26 % зменшилась кількість юнаків, які мають високий ступінь диференціювання термінальних цінностей.

Щодо вибору школярами інструментальних цінностей, то до першої групи за результатами тестування у віковій категорії 12–13 років віднесено більше юнаків, ніж дівчат (45,2 % та 40,8 % відповідно). За чисельністю респондентів, віднесених

Таблиця 1 – Розподіл школярів за ступенем диференціації термінальних та інструментальних цінностей

Група	12–13 років				14–15 років				16–17 років			
	хлопці n = 84		дівчата n = 93		юнаки n = 145		дівчата n = 109		юнаки n = 53		дівчата n = 80	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Термінальні цінності												
I	31	36,9	48	51,61	31	21,38	36	33,03	19	35,85	21	26,25
II	53	63,10	45	48,39	112	77,24	73	69,97	33	62,26	59	73,75
III	0	0,00	0	0,00	2	1,38	0	0,00	1	1,89	0	0,00
	84	100	93	100	145	100	109	100	53	100	80	100
Інструментальні цінності												
I	38	45,24	38	40,86	57	39,31	38	34,86	17	32,07	29	36,25
II	46	54,76	55	59,14	88	60,69	71	65,14	35	66,04	50	62,50
III	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	1,89	1	1,25
	84	100	93	100	145	100	109	100	53	100	80	100

до другої групи з низьким ступенем диференціації структури інструментальних цінностей, то у віковій групі 12–13 років кількість дівчат більша приблизно на 5 % (54,7 % та 59,1 % відповідно) (див. табл. 1). У підлітків 14–15 років розподіл за групами відбувся так: до першої групи було віднесено 39, 3 % юнаків та 34, 8 % дівчат, до другої – 60,6 % юнаків та 65,1 % дівчат. Зазначимо, у старшокласників більше сформована диференційована система термінальних цінностей.

Порівнявши вміння диференціювати цінності школярів, які займаються та не займаються спортом, можна стверджувати, що система диференціювання (тобто вибір головних та незначущих власних цінностей) сформована краще у спортсменів.

Наступним кроком у нашому дослідженні для визначення переваг загальних якостей особистості (термінальних цінностей) згідно з використаним нами тестом було проведення факторного аналізу отриманих результатів (табл. 2). Проаналізувавши нові факторні змінні, ми отримали перелік пріоритетних переваг термінальних та інструментальних цінностей респондентів за віковими та статевими ознаками і було генеровано п'ять нових змінних. Отримані результати дали змогу визначити, що юнаки 6–7-х класів (12–13 років) під час вибору ціннісних орієнтацій віддають перевагу другому фактору (68,42 %) – активне життя та суспільне визнання. Юнаки 8–9-х класів віддали перевагу четвертому фактору (74,65 %) – матеріальне забезпечення та здоров'я. Старшокласники – першому фактору (48,44 %) – свобода та самостійність. Можна зробити висновок, що у юнаків з віком змінюються пріоритетні цінності у досягненні мети. Вони стають більш самоактуалізованими та більше направлені на самовдосконалення та саморозвиток (див. табл. 2).

Серед дівчат 6–7-х класів (12–13 років) отримав перевагу другий фактор (75,36 %). Їм більш притаманне активне життя та з'являється бажання суспільного визнання. Дівчата 8–9-х класів віддали перевагу третьому фактору (72,55 %). Для них більш цінними стають друзі і з'являються думки про щасливу родину. Старшокласниці – першому та третьому факторам (67,5 та 67,5 %). У цьому віці вони прагнуть бути самостійними та разом з тим мріють про щасливу родину. Порівнюючи відповіді юнаків та дівчат, можна стверджувати, що школярі 14–15 років мають неоднакові пріоритети у виборі термінальних цінностей. У старшому ж шкільному віці дівчата обирають щасливе сімейне життя та вірних друзів, юнаки обирають свободу, незалежність та цікаву роботу. Юнаки-спортсмени віддають перевагу четвертому фактору (70,97 %), тобто матеріальним благам. Дівчата-спортсменки обрали другий та третій фактори (71,43 % та 71,43 %) (див. табл. 2).

У результаті проведення факторного аналізу інструментальних цінностей генеровано чотири нові змінні. Порівняльний аналіз результатів юнаків різних вікових груп свідчить, що хлопці 12–13 років віддають перевагу третьому фактору (57,89 %), тобто високим запитам та сміливості у відстоюванні власної думки. У юнаків 14–15 років та старшокласників інші пріоритети – другий фактор (61,97 % та 54,72 %). Тобто, з віком юнаки стають більш терпимими та чуйними до людей. Спортсмени віддали перевагу третьому фактору (36,67 %). Їм притаманні такі властивості особистості як чесність, справедливість, непримиренність до недоліків.

Дівчата 12–13 років обрали третій фактор (68,97 %) – високі запити та непримиренність до недоліків у собі та в інших.

Таблиця 2 – Пріоритети термінальних та інструментальних цінностей школярів, %

Фактор	12–13 років		14–15 років		16–17 років	
	хлопці	дівчата	юнаки	дівчата	юнаки	дівчата
Термінальні цінності						
I. Свобода, самостійність					48,44	
II. Активне життя, суспільне визнання	68,42	75,36				
III. Щасливе сімейне життя, хороші друзі				72,55		67,5
IV. Матеріальне забезпечення, здоров'я			74,65			
V. Рівні можливості для всіх						
Інструментальні цінності						
I. Вихованість, відповідальність, дисциплінованість				66,67		67,5
II. Самоконтроль, терпимість, життєрадісність			61,97		54,72	
III. Високі запити, непримиренність до недоліків, сміливість у відстоюванні поглядів	57,89	68,97				
IV. Тверда воля, ефективність, раціоналізм					56,60	

Дівчата 14–15 років та старшокласниці віддали перевагу освіченості та чесності (перший фактор) (66,67 та 67,5 % відповідно). Спортсменки, як і юнаки, які займаються спортом, виявили непримиренність до недоліків як у собі, так і в інших. Вони обирають переважно третій фактор (76,92 %) (див. табл. 2).

За результатом факторного аналізу термінальних та інструментальних цінностей доведено, що у віковому аспекті між юнаками та дівчатами існують як спільні пріоритетні ціннісні орієнтації, так і досить суттєві розходження, що свідчить про вікову зміну пріоритетних якостей, завдяки яким школярі досягають власної життєвої мети.

Аналіз різноманітних наукових позицій вказує на те, що останнім часом у науці прийнято чітко розмежовувати конституціональні та соціокультурні аспекти в розрізненні чоловічого та жіночого начала, пов'язуючи їх із поняттям статі [1, 2]. Щодо розмежування понять «стать» і «гендер», то варто зазначити, що перше поняття – це біологічна відмінність між чоловіком і жінкою, тоді як гендер – це соціальна [6, 8]. З метою виявлення впливу психологічної статі на ієрархію системи цінностей школярів наступним кроком наукового експерименту було дослідження психологічного типу гендерної ідентичності респондентів (фемінність, маскуліність, андрогенність) за допомогою методики С. Бем «Маскуліність – фемінність» [3]. За отриманими результатами тестування було проведено кластерний аналіз досліджуваного параметру IS. Таким чином, нами вперше було модифіковано систему оцінювання за індексом IS психотипу особистості. Аналіз зв'язку ознак психологічної статі (маскуліність, андрогенність, фемінність) юнаків з ієрархією їх ціннісних орієнтацій виявив такі особливості та відмінності (табл. 3).

Спираючись на докази вчених, ми вирішили порівняти структуру ієрархії термінальних та інструментальних цінностей юнаків і дівчат одного статево-рольового типу. Виявилось, що для маскулінних юнаків головною цінністю є «щасливе сімейне життя», натомість, для маскулінних дівчат – «хороші та вірні товариші». Друге місце дівчата віддають здоров'ю, юнаки – друзям. Відмінності високого ступеня простежуються у ставленні до активних цінностей-цілей (див. табл. 3).

У маскулінних юнаків «активне, сповнене діяльності життя» займає середину ієрархічної структури і знаходиться на п'ятому місці, у дівчат посідає лише 12 позицію. «Впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч)» також виявилася більш значущою для маскулінних юнаків, ніж для дівчат. «Свобода як незалежність у поступках та діях» для маскулінних дівчат є пріоритетною (третє місце), для юнаків – незначущою (12-те місце).

Фемінінні юнаки та фемінінні дівчата також були неоднотайні у виборі пріоритетних цінностей-цілей. «Щасливе сімейне життя» для фемінінних дівчат є головною цінністю (перше місце), у юнаків воно знаходиться на другому місці. «Активне діяльне життя» більш значущим виявилось для юнаків (п'яте місце), ніж для дівчат (дев'яте місце). Для юнаків «самостійність, як незалежність у судженнях про оцінки» не становить цінності та займає останнє місце в ієрархії термінальних цінностей, натомість дівчата віддали їй 11-те місце за рейтингом.

У юнаків та дівчат, яких віднесено до андрогенного психологічного типу, суттєвої різниці в ієрархії цінностей-цілей нами не виявлено, окрім ставлення до позицій: «кохання» та «краса (перевивання прекрасного у природі та мистецтві)».

Таблиця 3 – Рейтинг термінальних та інструментальних ціннісних орієнтацій школярів з різними типами гендерної ідентичності

Цінності	Андрогенний психотип				Маскулінний психотип				Фемінний психотип			
	юнаки		дівчата		юнаки		дівчата		юнаки		дівчата,	
	Рей- тинг	\bar{X} , бал	Рей- тинг	\bar{X} , бал	Рей- тинг	\bar{X} , бал	Рей- тинг	\bar{X} , бал	Рей- тинг	\bar{X} , бал	Рей- тинг	\bar{X} , бал
Термінальні цінності												
Самостійність як незалежність у судженнях про оцінки	9	4,14	10-11	4,26	8	4,14	12	4,11	15	3,76	11	4,09
Впевненість у собі (свобода від внутрішніх протиріч, сумнівів)	4	4,51	4-5	4,53	3	4,40	7	4,33	6	4,29	4	4,53
Матеріальна забезпеченість (відсутність матеріальних труднощів у житті)	15	3,92	16	3,89	13-14	3,83	16	3,67	11-12	3,90	16	3,69
Здоров'я (фізичне та психічне)	1	4,70	2	4,64	4	4,38	2	4,78	2	4,62	5	4,51
Задоволення (життя, повне задоволень, приємне проведення часу, багато розваг)	8	4,15	8	4,30	7	4,21	7	4,33	7	4,19	6	4,28
Цікава робота	7	4,21	6	4,37	5	4,29	7	4,33	13-14	3,81	12	4,07
Кохання (духовна та фізична близькість з коханою людиною)	5	4,49	3	4,54	6	4,26	3	4,67	4	4,52	3	4,57
Свобода як незалежність у поступках та діях	13	4,01	13	4,07	12	3,93	3	4,67	9-10	4,00	13	3,95
Краса (переживання прекрасного у природі та мистецтві)	14	4,00	7	4,31	13-14	3,83	10	4,22	9-10	4,00	6	4,28
Хороші вірні товариші	3	4,57	1	4,83	2	4,52	1	4,89	1	4,76	2	4,67
Пізнання (можливість розширення кругозору, інтелектуальний розвиток)	10	4,07	10-11	4,26	9	4,10	6	4,44	11-12	3,90	9	4,14
Щасливе сімейне життя	2	4,65	4-5	4,53	1	4,67	3	4,67	2	4,62	1	4,69
Творчість (можливість творчої діяльності)	16	3,66	15	3,97	15	3,76	15	3,78	16	3,57	15	3,81
Суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів)	11	4,05	12	4,17	10	4,05	10	4,22	8	4,10	8	4,17
Активне діяльне життя	6	4,36	9	4,29	11	4,00	12	4,11	5	4,38	9	4,14
Рівність (братство, рівні можливості для всіх)	12	4,03	14	4,04	16	3,69	14	3,89	13-14	3,81	13	3,95
Інструментальні цінності												
Високі запити (високі домагання)	16	3,14	16	3,04	16	3,17	16	3,00	16	3,35	16	3,02
Чутливість (дбайливість)	11	4,08	8	4,31	14	3,79	7	4,22	7	4,19	12	4,20
Вихованість (хороші манери, ввічливість)	7	4,31	1	4,54	3	4,33	1	4,44	2	4,62	1	4,58
Життєрадісність (почуття гумору)	1	4,60	1	4,54	1	4,55	8	4,11	3	4,57	2	4,57
Ефективність у справах (працелюбність, продуктивність у роботі)	4	4,39	11	4,24	6	4,31	6	4,33	10	4,00	6	4,30
Сміливість у відстоюванні думки, своїх поглядів	8	4,24	5	4,41	7	4,26	8	4,11	8	4,10	7	4,28
Старанність (дисциплінованість)	10	4,17	14	4,06	12	4,07	8	4,11	10	4,00	14	3,99
Непримиренність до недоліків у собі та в інших	15	3,16	15	3,13	15	3,19	15	3,56	15	3,57	15	3,16
Широта поглядів (вміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звички)	12	4,05	7	4,36	11	4,12	1	4,44	10	4,00	13	4,12
Чесність (правдивість, щирість)	3	4,43	4	4,47	2	4,45	1	4,44	1	4,67	4	4,51
Освіченість (широта знань, висока загальна культура)	14	3,98	9	4,29	8	4,21	14	3,78	9	4,05	8	4,27
Самоконтроль (стриманість, самодисципліна)	6	4,38	9	4,29	9	4,19	12	4,00	4	4,38	9	4,23
Терпимість (до поглядів та думок інших людей)	13	3,99	12	4,23	13	3,95	8	4,11	14	3,86	10	4,22
Тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)	4	4,39	13	4,20	3	4,33	1	4,44	13	3,90	10	4,22
Раціоналізм (вміння розсудливо та логічно мислити, приймати обдумані рішення)	9	4,23	5	4,41	3	4,33	12	4,00	6	4,24	5	4,32
Відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово)	2	4,52	3	4,49	9	4,19	1	4,44	5	4,33	3	4,52

Для дівчат вони виявилися більш значущими, ніж для юнаків.

Дослідивши ієрархію інструментальних цінностей школярів, нами також було виявлено певні відмінності у виборі цінностей-засобів між юнаками та дівчатами одного статево-рольового типу (див. табл. 3). Досягти поставлених життєвих цілей маскуліні дівчата планують завдяки відповідальності, твердій волі, широти поглядів, чесності та вихованості (всі якості стали пріоритетними та зайняли перше місце). Юнаки цього психотипу планують досягнення своїх цілей завдяки зовсім іншим якостям, це «життєрадісність» (перше місце), «чесність» (друге місце) та «раціоналізм» (третє місце). Фемініні юнаки, на відміну від дівчат виявилися більш старанні, чуйні, з високим ступенем самоконтролю та самодисципліни. Саме завдяки таким цінностям-засобам вони прагнуть досягти поставленої мети. Дівчатам притаманні дещо інші цінності-засоби: вони планують досягти поставлених цілей за рахунок працелюбності та продуктивності в роботі, власного вміння прощати іншим їхні помилки. Андроґенна соціалізація дівчат пов'язана, перш за все, з вираженістю вихованості, освіченості, чуйності та широти поглядів, тоді як для юнаків найбільше значення має ступінь вираженості зовсім інших якостей: завдяки самоконтролю, власній старанності вони бажають бути більш працездатними та ефективними у справах.

На нашу думку, фізична культура і спорт, безперечно, є одними із суттєвих засобів гендерної соціалізації школярів [7]. Людина не стільки відкриває фізичну культуру для себе, скільки бачить себе у світі фізичної культури [13]. Від сучасності та повноти сформованості психологічних рис мужності й жіночності багато в чому залежать упевненість у собі, цілісність переживань, визначеність установок, що в майбутньому впливатимуть на ефективність спілкування з людьми, на стосунки в сім'ї та колективі. Деякі учені висловлюють слушну думку про те, що за допомогою добору ефективних засобів та методів фізкультурно-спортивної діяльності, орієнтації на вподобані види рухової активності у школярів закріплюються моделі поведінки та особистісні якості, що формують гендер [7, 13].

Ми згодні з думкою М. Ю. Римарева, що основою гендерної ідентичності є біологічна стать людини. Особистість сприймає, засвоює, конструює власну гендерну ідентичність на основі належності до чоловічої чи жіночої статі. Надбудовою до біологічного заснування гендерної ідентичності є інтеріоризовані психологічні риси – маскулін-

ність, фемінність чи андроґенність, що формуються відповідно до соціокультурних норм суспільства [14].

Узагальнюючи ієрархічну структуру термінальних та інструментальних цінностей школярів, нами встановлено, що юнаки та дівчата однакових статево-рольових типів мають ряд значущих відмінностей у власних структурах ієрархічної системи ціннісних орієнтацій. Це дає нам можливість зробити припущення, що біологічну та психологічну складові не можна розглядати окремо, оскільки вони є взаємообумовленими. Зазначене дає право стверджувати що існує певна взаємодія соціально-психологічних детермінант особистості з біологічними, що формує гендерні характеристики юнаків та дівчат.

З огляду на сказане, ми повністю згодні з думкою Є. П. Ільїна, що у процесі фізичного виховання та занять спортом необхідно враховувати передовсім статевий диморфізм, який обумовлює використання адекватного фізичного навантаження дівчатами і юнаками і схиляємося до думки науковців, які вважають, що стать – це біологічна даність, а гендер – конструкт культури, який дозволяє маркувати і регламентувати прояв певних біологічних даних людини в системі соціальних відносин [8].

Висновки. За результатами дослідження визначено, що структура термінальних та інструментальних ціннісних орієнтацій школярів має різний рівень диференціювання. Також виявлено, що вміння диференціювати цінності краще сформоване у юнаків і дівчат, які займаються спортом. За результатами факторного аналізу термінальних та інструментальних цінностей доведено, що у віковому аспекті між юнаками та дівчатами існують як спільні пріоритетні ціннісні орієнтації, так і досить суттєві розходження, що свідчить про вікову зміну пріоритетних якостей, завдяки яким школярі досягають власної життєвої мети. Зважаючи на результати дослідження взаємозв'язку ієрархії термінальних та інструментальних цінностей з психологічною статтю респондентів (фемінність, маскулінність і андроґенність), ми вважаємо, що орієнтир тільки на біологічну стать не може дати повну інформацію про ієрархічні пріоритети ціннісних орієнтацій школярів як в соціокультурному аспекті, так і у сфері фізичної культури і спорту.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці моделі компонентів індивідуальної фізичної культури підлітків з критеріями оцінки для різних вікових і статевих груп.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що відсутній будь-який конфлікт інтересів.

Література

1. *Акусок А. М.* Соціалізація особистості як психолого-педагогічна проблема / А. М. Акусок // Соц. педагогіка : теорія та практика. – 2005. – № 1. – С. 23–25.
2. *Арканцева Т. А.* Отношения родителей и детей в гендерном измерении: учеб. пособие / Т. А. Арканцева. – М.: НОУ ВПО «Моск. психол.-соц. ин-т», 2011. – 70 с.
3. *Бем С.* Линзы гендера : Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / Сандра Бем; пер. с англ. – М.: Рос. полит. энциклопедия, 2004. – 336 с.
4. *Ворожбитова А. Л.* Гендерные компоненты теории физической культуры. автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / А. Л. Ворожбитова. – М., 2008. – 24 с.
5. *Говорун Т.* Психологічні проблеми гендерних реалій в Україні / Т. Говорун // Зб. мат. міжнар. наук.-практ. конф. – К., 2011. – С. 16, 17.
6. *Грошев И. В.* Психофизиологические различия мужчин и женщин / И. В. Грошев. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж: МОДЕК, 2005. – 464 с.
7. *Дульмухаметова Г. Ф.* Педагогические условия половой дифференциации обучения младших школьников: автореф. на соиск. учен. степени доктора наук / Г. Ф. Дульмухаметова. – Казань, 2011. – 38 с.
8. *Ильин Е. П.* Пол и гендер / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2010. – 686 с.
9. *Круцевич Т. Ю.* Проблемы гендерного подхода в физическом воспитании / Т. Ю. Круцевич, О. Ю. Марченко // Materialele Congresului Științific Internațional «SPORT. OLIMPISMUL. SĂNĂTATEVOLUMUL» Chișină, Republica Moldova, 5-8 octombrie 2016 . – С. 233–240.
10. *Круцевич Т. Ю.* Age Differenced of Self-esteem of Physical Self at School. Gender Aspects (Index Copernicus International), eLIBRARY (PIHЦ); ERIH PLUS; Polska Bibliografia Naukowa; Україніка наукова; Ulrich's Periodicals Directory) Physical Education, Sports and Health in Modern Society: Collected Scientific Papers of Lesya Ukrainka Eastern European National University / compiling by A. V. Tsos, S. J. Indyka. – Lutsk : Lesya Ukrainka Eastern European National University, 2017. – N 2 (38). – 112–116.
11. *Круцевич Т. Ю.* Фізичне виховання як соціальне явище / Т. Ю. Круцевич, Н. Пангелова // Теорія і методика фізичного виховання: [підручник]. – К.: Олімп. л-ра, 2017. – Т. 1. – С. 40–58.
12. *Марченко О. Ю.* Особливості гендерної ідентичності у школярів різного віку / О. Ю. Марченко // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту: зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. – 2014. – № 1. – С. 37–41.
13. *Слепова Л. Н.* Социальная роль спорта в развитии общества и социализации личности / Л. Н. Слепова, Т. Н. Хаирова, Л. Б. Дижонова // Успехи современ. естествознания. – 2013. – № 10. – С. 206, 207.
14. *Рымарев Н. Ю.* Личностные особенности подростков с различной гендерной идентичностью [автореферат] / Н. Ю. Рымарев. – Краснодар: Кубан. гос. ун-т., 2006. – 22 с.
15. *Цибульська В. В.* Формування мотивації до професійно-прикладної фізичної підготовки студентів педагогічних спеціальностей на різних формах навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук / В. В. Цибульська. – Дніпропетровськ, 2015. – 21 с.
16. *Abraham WT, Gramer RE, Fernandes AM, Mahler E.* Infidelity, race and gender. An evolutionary on asymmetries in subjective distress to violations – of – trust [Infidelity, race and gender. An evolutionary on asymmetries in subjective distress to violations – of – trust]. *Current Psychology*, winter. – 2001-2002. – Vol. 20. – N 4. – P. 337-348.
17. *Gonsoulin M.* Women's Rights and Women's Rites. Religion at the Historical Root of Gender Stratification [Women's Rights and Women's Rites. Religion at the Historical Root of Gender Stratification]. *Electronic journal of Sociology*, 2005. – P 329-334.

References

1. *Akusok A. M.* Personality socialization as a psycho-pedagogical problem / A. M. Akusok // *Sots. pedahohika : teoria ta praktyka*. – 2005. – N 1. – P. 23–25.
2. *Arkantseva T. A.* Attitudes of parents and children in gender dimension: teaching guide / T. A. Arkantseva. – Moscow: NOU VPO «Moskovsky psykhologosotsialny institut, 2011. – 70 p.
3. *Bem S.* Gender lenses : Transformation of views of sex inequality problem / S. Bem; translated from English. – Moscow: Rosiyskaya politicheskaya entsyklopediya, 2004. – 336 p.
4. *Vorozhbitova A. K.* Gender components of physical culture theory. author's abstract for Ph. D. in Pedagogics: 13.00.01 / A. L. Vorozhbitova. – Moscow, 2008. – 24 p.
5. *Hovorun T.* Psychological issues of gender realities in Ukraine / T. Hovorun // *materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. – Kyiv, 2011. – P. 16, 17.
6. *Groshev I. V.* Psychophysiological differences between men and women / I. V. Groshev. – Moscow : Izdatelstvo Moskovsky psykhologosotsialny institut; Voronezh: MODEK, 2005. – 464 p.
7. *Dulmukhametova G. F.* Pedagogical conditions of gender differentiation of teaching junior schoolchildren: author's abstract for Doctoral Degree / G. F. Dulmukhametova. – Kazan, 2011. – 38 p.
8. *Ilyin E. P.* Sex and gender / E. P. Ilyin. – Saint Petersburg: Piter, 2010. – 686 p.

9. Krutsevich T. Y. Gender approach issues in physical education / T. Y. Krutsevich , O. Y. Marchenko. Materialele Congresului Științific Internațional «SPORT. OLIMPISMUL. SĂNĂTATEVOLUMUL» Chișinău, Republica Moldova, 5-8 octombrie 2016 . – С. 233–240.

10. Krutsevich T. Y. Age Differenced of Self-esteem of Physical Self at School. Gender Aspects (Index Copernicus International), eLIBRARY (PIHL); ERIH PLUS; Polska Bibliografia Naukowa; Ulrich's Periodicals Directory) Physical Education, Sports and Health in Modern Society: Collected Scientific Papers of Lesya Ukrainka Eastern European National University / compiling by A. V. Tsos, S. J. Indyka. – Lutsk : Lesya Ukrainka Eastern European National University, 2017. – N 2 (38). – 112–116.

11. Krutsevych T. I. Physical education as a social phenomenon / T. I. Krutsevych, H. Pangelova // Teoriya i metodyka fizvykhovannia: [textbook]. – Kyiv: Olimpiyska literatura, 2017. – Vol. 1. – P. 40–58.

12. Marchenko O. I. Gender identity peculiarities in schoolchildren of different ages / O. I. Marchenko // Pedagogika, psykholohiia ta medyko-biologichni problem fizvykhovannia i sportu: Collection of scientific papers / Ed. by S. S. Iermakov. – 2014. – N 1. – P. 37–41.

13. Slepova L. N. Sport social role in society development and personality socialization / L. N. Slepova, T. N. Khairova, L. B. Dizhonova // Uspekhi sovremennogo yestestvoznaniya. – 2013. – N 10. – P. 206, 207.

14. Rymarev N. Y. Personality features of adolescents with different gender identity / N. Y. Rymarev. – Krasnodar: Kubansky gosudarstvenny universitet, 2006. – 22 p.

15. Tsybulska V. V. Formation motivation to professionally applied physical preparation of students of pedagogical specialties: author's abstract for Ph. D. / V. V. Tsybulska. – Dnipropetrovsk, 2015. – 21 p.

16. Abraham WT, Gramer RE, Fernandes AM, Mahler E. Infidelity, race and gender. An evolutionary on asymmetries in subjective distress to violations – of – trust [Infidelity, race and gender. An evolutionary on asymmetries in subjective distress to violations – of – trust]. Current Psychology, winter. – 2001-2002. – Vol. 20. – № 4. – P. 337–348.

17. Gonsoulin M. Women's Rights and Women's Rites. Religion at the Historical Root of Gender Stratification [Women's Rights and Women's Rites. Religion at the Historical Root of Gender Stratification]. Electronic journal of Sociology, 2005. – P. 329–334.

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна

Надійшла 21.08.2018